

*Δυο Ελβετοί ταξιδιώτες
στην Άρτα
το 1876*

Αναστασία Γ. Καρρά

Λίγα λόγια για την εργασία

Η εργασία με τίτλο «Δυο Ελβετοί ταξιδιώτες στην Άρτα, το 1876», είναι η μετάφραση του αποσπάσματος που αφορά την περιοχή της Άρτας, από το βιβλίο “Grèce & Turquie : notes de voyage : L'Épire, Janina, Ithaque, Delphes, le Parnasse, Athènes, Grecs et Turcs” του Ελβετού Alfred Gilliéron, ο οποίος ταξίδεψε στην Ελλάδα με τον αδελφό του Émile Gilliéron père την δεκαετία του 1870.

Ο Alfred Gilliéron (1849-1878), ο πρωτότοκος γιός της οικογένειας Gilliéron, είχε ακολουθήσει κλασικές σπουδές και έκανε πανεπιστημιακή καριέρα στη Λωζάνη. Ο πρόωρος θάνατός του στις Σέρρες από τυφοειδή πυρετό, κατά τη διάρκεια εκπαιδευτικής αποστολής σε ελληνόγλωσσο παρθεναγωγείο, έδωσε άδοξο τέλος σε μια ενδεχόμενη αρχαιολογική καριέρα.

Ο δευτερότοκος αδελφός του, Émile Gilliéron père ήταν καλλιτέχνης και αρχαιολόγος σχεδιαστής, περισσότερο γνωστός για τις ανακατασκευές του μυκηναϊκών και μινωικών αντικειμένων από την εποχή του Χαλκού. Από το 1877 μέχρι τον θάνατό του, συνεργάστηκε με αρχαιολόγους όπως ο Heinrich Schliemann, ο Arthur Evans και ο Georg Karo, σχεδιάζοντας και αποκαθιστώντας αρχαία αντικείμενα από τοποθεσίες όπως η Ακρόπολη της Αθήνας, οι Μυκίνες, η Τίρυνθα και η Κνωσός.

Ο Alfred Gilliéron ταξίδεψε δυο φορές στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1870. «...Στο δεύτερο ταξίδι ο Alfred προσκάλεσε τον αδελφό του Émile, για να τεκμηριώσει ζωγραφικά τις περιηγήσεις τους. Ο αρχαιολόγος Léon Heuzey, καθηγητής του Émile στην École des Beaux-Arts και διάσημος εξερευνητής της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, τους προέτρεψε να εξερευνήσουν την αρχαία Απολλωνία (Rojan) στην Αλβανία, τότε ακόμη μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ξεκίνησαν από την Ιταλία και τα Ιόνια νησιά, όπου αναζήτησαν τα χνάρια του Ερρίκου Σλήμαν στην ομηρική Ιθάκη. Πέρασαν στην Ήπειρο, επισκέφτηκαν «την Άρτα και τα Γιάννενα» και έφτασαν στο Rojan, στην αρχαία Απολλωνία. Επιστρέφοντας, επισκέφτηκαν τους Δελφούς, τους οποίους πρόλαβαν πριν από την έναρξη των μεγάλων ανασκαφών των Γάλλων και την κατεδάφιση του χωριού Καστρί..... Ελάχιστα από τα σχέδια του Émile δημοσιεύτηκαν...» (Μητσοπούλου, 2024).

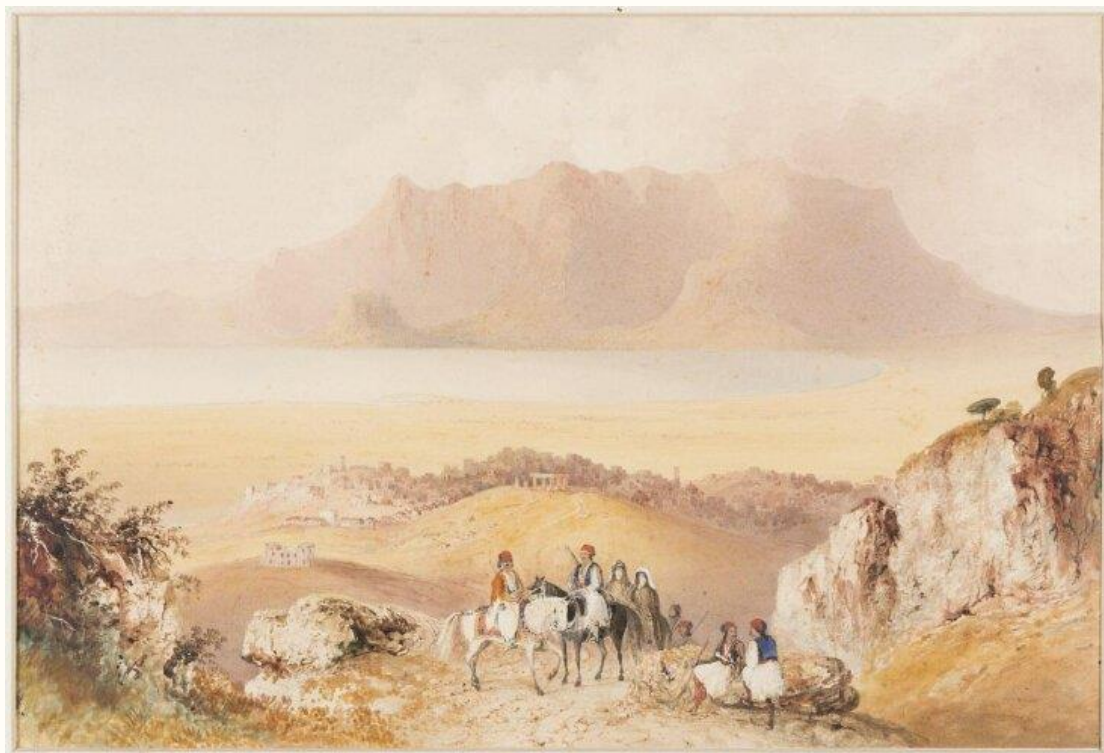
Αναστασία Γ. Καρρά

Άρτα, Φεβρουάριος 2025

Στο εξώφυλλο, λεπτομέρεια από το χαρακτηριστικό με τίτλο “ARTA, EPIRUS NOW OCCUPIED BY GREEKS”. The Illustrated London News, 1881.

Άρτα και αρχαία Αμβρακία

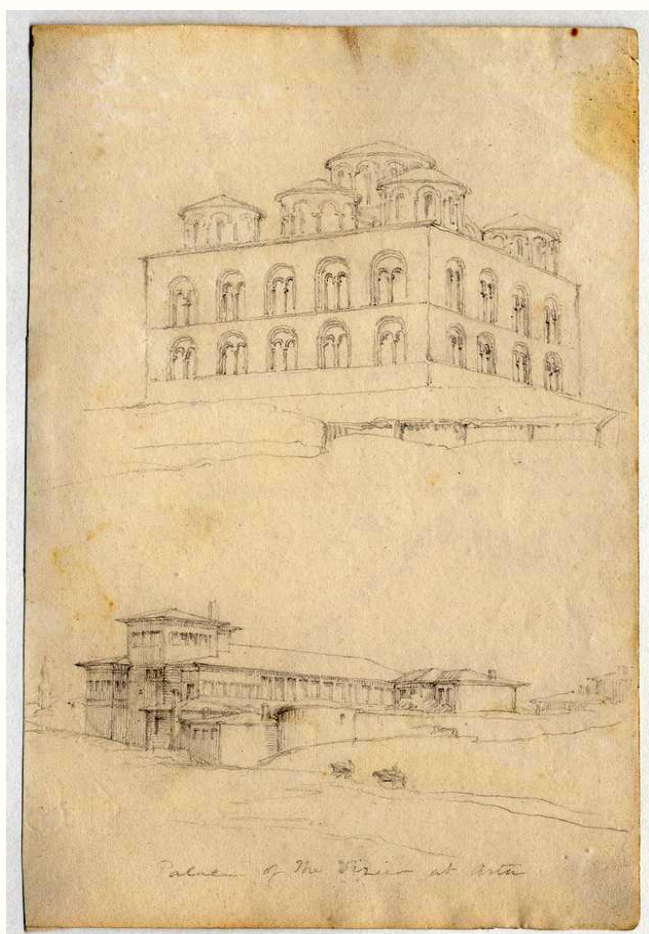
Στην Απολλωνία και στον Αυλώνα γνωριστήκαμε με τη Μωαμεθανική και την Αλβανική Ήπειρο: μας μένει να δούμε ακόμη την Ελληνική Ήπειρο, δηλαδή την Άρτα και τα Γιάννινα. Στο ταξίδι μας δεν ήταν φρόνιμο να ακολουθήσουμε τη χερσαία διαδρομή μέσω Αργυρόκαστρου, έτσι επιλέξαμε τη θαλάσσια διαδρομή μέσω Κέρκυρας και Πρέβεζας. Η Άρτα είναι, εξάλλου, μια από τις πιο ενδιαφέρουσες πόλεις της Ηπείρου.

Pencil and watercolor drawing of a view of Greece, showing a mountain range, stretch of water and a town, with figures in the foreground Allon Thomas 'A View in Greece', by Thomas Allom

Αναπαυμένη ανάμεσα σε δύο λόφους που τυλίγονται από τους μαϊάνδρους που σχηματίζει το άγριο ποτάμι της, ο Άραχθος, έχει ολόγυρα πλατιές πεδιάδες που, απ' την ομορφιά τους, θυμίζουν την ύπαιθρο της Ρώμης όπως επίσης και τις ανθυγιεινές τους συνθήκες. Η Άρτα, πρώην Αμβρακία, αποικία της Κέρκυρας, δεν φαίνεται να ιδρύθηκε κάτω από ένα τυχερό αστέρι. Είναι προορισμένη να τραβάει πάντα λάθος κλήρο όσο αφορά τα γεωγραφικά της όρια. Την εποχή του Θουκυδίδη θεωρήθηκε ότι δεν ήταν στην Ελλάδα: ήταν, λέγεται, η πρώτη βάρβαρη πόλη στη βόρεια πλευρά, κι όμως είχε πολεμήσει για την ανεξαρτησία της Ελλάδας στο πλευρό των κατοίκων της Λευκάδας και του Ανακτόριου και το όνομά της εμφανίστηκε στους υπερασπιστές της Ελλάδας στον περίφημο χάλκινο τρίποδα που ήταν αφιερωμένος στους Δελφούς. Και στον αιώνα μας πήρε τιμητικό μέρος στην εξέγερση του 1821, όπως και στην εξέγερση του 1854. Παρ' όλα αυτά, έμεινε Τούρκισσα και πάντα περιμένει στην πόρτα κάποιον να την αφήσει να μπει στην Ελλάδα.

Είχα έρθει στην Άρτα, παρά τη φήμη της ως πολυσύχναστης πόλης, για να βρω μερικά ερείπια της Αμβρακίας και περίμενα να δω τις μεγάλες τετράγωνες πέτρες των Ελλήνων απλωμένες στα τείχη (τις σύγχρονες κατασκευές) και να βρω ακόμη, εδώ κι εκεί, σε ιδιωτικά σπίτια επιγραφές ή αρχαία ανάγλυφα. Όμως, όσο κι αν ρώτησα, ιερείς και λαϊκούς, κανείς δεν ξέρει τίποτα. Επίσης και το εξωτερικό των σπιτιών δεν είναι πολύ φιλόξενο: είναι όλα χτισμένα με μικρά άμορφα υλικά. Το μόνο που μας μένει, για να ασχοληθούμε τον ελεύθερο χρόνο μας, είναι να επισκεφτούμε τις βυζαντινές εκκλησίες που κάνουν την Άρτα μια μικρή ανατολική Ραβέννα και να σχεδιάσουμε έναν χάρτη του αρχαίου περιβάλλοντος, που μάλλον ατελώς αναπαρίσταται στο έργο του Leake για τη βόρεια Ελλάδα.

Top: Church of Panagia Parigoritissa, Arta - Bottom: Palace of the Vizier, Arta

Graphite C. A. Hutton, 'A Collection of Sketches by C. R. Cockerell, R. A.', JHS 29 (1909), pp. 53-59.

Την πρώτη μέρα τρέχουμε από εκκλησία σε εκκλησία. Αυτή της Παριωρίτζας ή της Παρηγορήτισσας, χρονολογείται από το 1207 και παρουσιάζει, κάτω από τον μεγάλο πλίνθινο τρούλο της, μια περίεργη αφθονία από κίονες και βυζαντινές κόγχες. Αυτή της Αγίας Θεοδώρας λατρεύεται περισσότερο απ' όλες, γιατί περιέχει την πρόσφατα ανακαλυφθείσα σαρκοφάγο και τα λείψανα της Αγίας. Ο Άγιος Βασίλειος δεν είναι κανένα μεγάλο παρεκκλήσι, αλλά τί

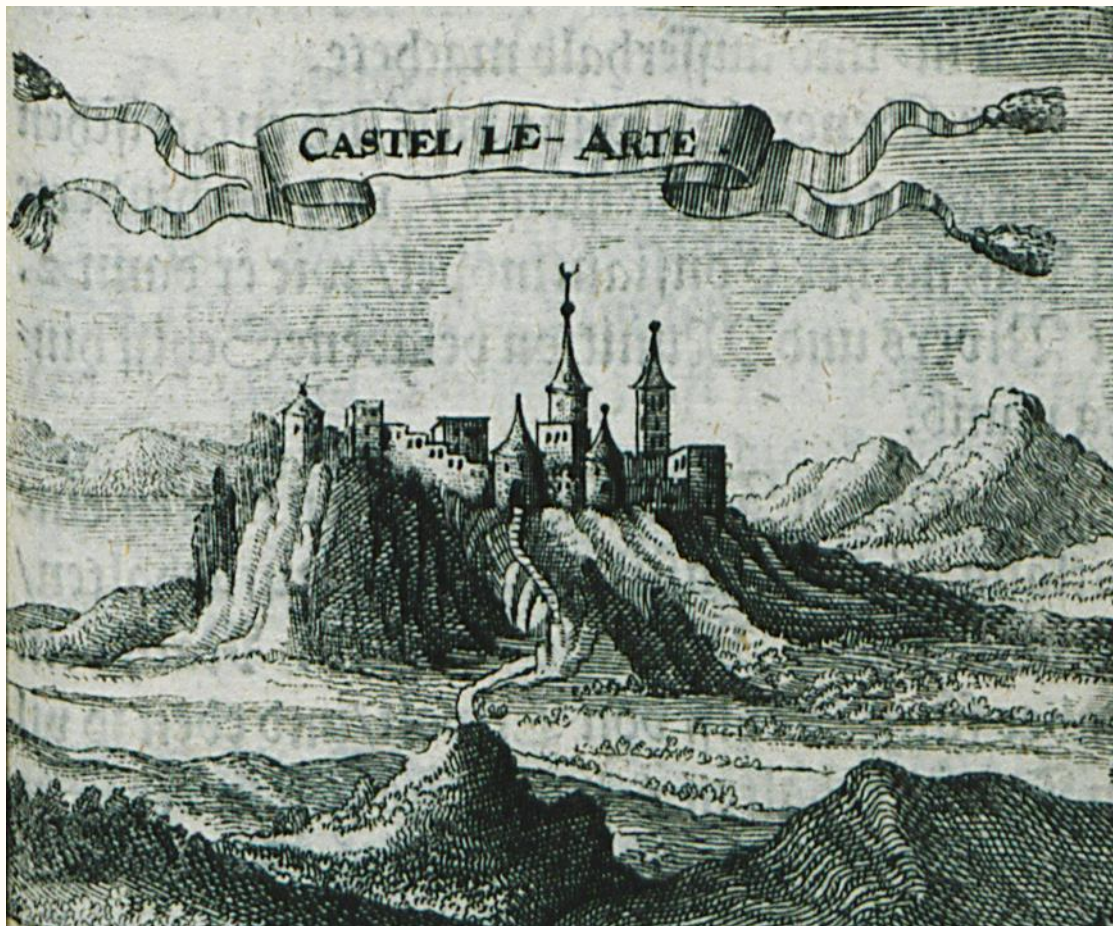
πλούτος ζωγραφικής σε χρυσό φόντο! Ο σύντροφός μου, που δεν ένιωθε άνετα ανάμεσα σε αυτές τις φωτεινές Παναγίες και τους Αγίους, αφού έψαξε παντού, έβαλε το χέρι του σε κάτι σκοροφαγωμένους ξύλινους σκελετούς εικόνων, που είχαν αφεθεί στο παράθυρο σε όλες τις κακές καιρικές συνθήκες και σ' όλες τις εποχές. Μια από αυτές τις ξύλινες εικόνες, μήκους σαράντα εκατοστών, καλυμμένη στο κάτω μέρος από τις εναλλαγές υγρασίας και ξηρασίας, αποκάλυψε, σε ένα κάπως παρατηρητικό μάτι, τρία ή τέσσερα κεφάλια αγίων, με ένα σωστό και τολμηρό σχέδιο. Αλλά τι το θέλεις! Όσο κι αν αγαπάμε την αρχαιότητα, δεν είμαστε απαραίτητα της φυλής του Λόρδου Έλγιν!

Την επόμενη μέρα όμως οι πόθοι και οι τύψεις μας αναζωπυρώθηκαν! Καθώς βρέθηκα στο σπίτι του Ρώσου προξένου, έκανα κάποιες αναφορές για αυτές τις εικόνες στη συζήτηση μαζί του. Ο πρόξενος, πρόθυμος να με εξυπηρετήσει, κατέληξε αμέσως σε ένα ολόκληρο σχέδιο εκστρατείας και με πήγε στο Ελληνικό σχολείο, του οποίου οι εξετάσεις τελείωναν την ίδια μέρα. Καθώς μπήκαμε, όλοι οι μαθητές, παραταγμένοι τριάντα με σαράντα τον αριθμό σε στενά, χαμηλά παγκάκια, σηκώθηκαν όρθιοι για να μας τιμήσουν. Βρισκόμαστε στη μέση μιας εξέτασης αριθμητικής: ο δάσκαλος διαβάζει τα θεωρήματα και ο μαθητής τα επιδεικνύει στον μαυροπίνακα. Οι απαντήσεις είναι γρήγορες, σχεδόν υπερβολικά στερεότυπες και η όλη διδασκαλία μου φαίνεται, εν συντομία, υπερβολικά αδιανόητη και καθόλου πρακτική. Ένας πολύ συνοπτικός χάρτης της Ελλάδας και ένας παγκόσμιος χάρτης δεν φαίνεται να υποδηλώνουν και πολύ ευρείες γεωγραφικές γνώσεις. Ενώ παρακολουθώ τις επιδείξεις του Briot ή του Legendre που έγιναν στη γλώσσα του Ευκλείδη και του Πυθαγόρα, ακούω τον πρόξενο που πήρε παράμερα τον Μητροπολίτη και ανέλαβε να του εξηγήσει το αίτημά μου. Ο δάσκαλος με ρωτάει αν θέλω να ακούσω μια εξέταση στα αρχαία ελληνικά. Μετά την καταφατική μου απάντηση, ένα ψηλό αγόρι με φουστανέλα και αλβανική κάπα, ο μεγαλύτερος στην τάξη και πιθανώς και ο πιο μορφωμένος, περπατά προς το μέρος μου, με έναν Δημοσθένη στο χέρι. Διαβάζει τέλεια την αρχή του τρίτου Ολυθιακού Λόγου και την παραφράζει στην κοινή γλώσσα. Και εδώ οι απαντήσεις φαίνονται λίγο μαθημένες απέξω. Αλλά, συνολικά, αν σκεφτούμε ότι βρισκόμαστε σε ένα δωμάτιο όπου στον τοίχο εκτίθεται το πορτρέτο του σουλτάνου και σε μια χώρα όπου δεν υπάρχουν αυτοκίνητα, δεν υπάρχουν κρεβάτια, δεν υπάρχει πολιτισμός, δεν μπορούμε παρά να νιώσουμε έντονα όλη τη δύναμη και όλο το υψηλό ηθικό που δίνει στους Έλληνες αυτόν τον ελληνικό πολιτισμό που μπορούν να αποκαλούν δικό τους.

Dinner at Crisso, in the house of the Bishop of Salona, from drawings by Edward Dodwell. Published by Rodwell and Martin, 1821.

Στο τέλος της εξέτασης, πηγαίνουμε σε ένα διπλανό δωμάτιο, στον Μητροπολίτη, στον οποίο διάβασα επιστολές Ελλήνων που κατοικούν στην Ελβετία, οι οποίοι με συστήνουν σε όλους τους Άγιους της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Έφεραν τις εικόνες από τον Άγιο Βασίλειο. Καθαρίζω λίγο το ξύλο για να ξεχωρίζουν οι φιγούρες και ξεκινάω τα παρακάλια μου μου. Οι εικόνες δεν έχουν καμία αξία στην Άρτα, όπως στην Ελβετία, όπου οι εκκλησίες δεν είναι ζωγραφισμένες. Επιπλέον αρχίζουν να διαλύονται και σε έξι μήνες δεν θα υπάρχει τίποτα απ' αυτές. Τέλος, είμαι πρόθυμος να δώσω κάτι και για τους φτωχούς της εκκλησίας. Ενώ ο Μητροπολίτης το σκέφτεται, ακούω τους Έλληνες να σκουντάν ο ένας τον άλλον και να λένε χαμηλόφωνα: Ο ανόητος!!! Είμαι σίγουρος ότι οι εικόνες αξίζουν, τουλάχιστον, δέκα χιλιάδες φράγκα. Αλίμονο! Το βλέπω πως το παιχνίδι έχει χαθεί: οι αδαείς είναι παντού ίδιοι, γι' αυτούς δεν υπάρχει μέση λύση. Ένα αρχαίο αντικείμενο είναι είτε καλό για σπάσιμο, είτε ανεκτίμητο φυλαχτό. Επιπλέον, μου λένε ότι ο επίσκοπος δύσκολα θα μπορούσε να πουλήσει αντικείμενα τόσο ιερά όσο οι εικόνες: το πράγμα θα μαθαίνονταν και οι ιερείς θα κατηγορούνταν ότι πήραν μεγάλα ποσά. Κάθε ιστορία εδώ παρακάτω έχει το ηθικό της δίδαγμα κι ο Ρώσος πρόξενος αναλαμβάνει να μου το διατυπώσει ο ίδιος ξεκάθαρα: μόλις βρεθείτε στην Τουρκία, πάρτε και κανείς δεν θα σας πει τίποτα, ρωτήστε και δεν θα αποκτήσετε ποτέ τίποτα.

View of the castle of Arta. [ENDERLIN, Jacob]. Archipelagus Turbatus, 1686

Το τείχος της Αμβρακίας, μας λέει ο Λίβιος στην αφήγηση της πολιορκίας αυτής της πόλης από τον Fulvius Nobilior, το τείχος της Αμβρακίας λοιπόν είναι περίπου τρία μίλια γύρω - γύρω ή τεσσεράμισι χιλιόμετρα. Αυτός ο ισχυρισμός, που γράφτηκε τυχαία σε μια μεγάλη ιστορία, επιβεβαιώνεται με εκπληκτικό τρόπο από τις μετρήσεις μας, που μας δίνουν κάτι λιγότερο από πέντε χιλιόμετρα σε περιφέρεια. Η κατάσταση της σημερινής πόλης είναι αξιοθαύμαστη, όπως πρέπει να ήταν κι αυτή της αρχαίας πόλης που περιγράφουν αρκετοί ιστορικοί, και δύσκολα καταλαβαίνουμε τον καλό επίσκοπο Ιγνάτιο, ο οποίος ισχυρίστηκε ενώπιον του Leake ότι η επισκοπική του πόλη δεν θα μπορούσε να είναι η αρχαία Αμβρακία.

Ο ποταμός Άραχθος, που κατεβαίνει από την Αθαμανία και σμιλεύει πολλά τεράστια χαντάκια ανάμεσα στα χαλίκια της κοίτης του, διαγράφει, κοντά στην πόλη, μια καμπύλη παρόμοια με αυτή του Τίβερη πριν από τη Ρώμη. Δύο λόφοι άνισου ύψους, που αντικρίζουν ο ένας τον άλλο προς τα βόρεια και τα νότια, ο ένας φέρει πάνω του την αρχαία ακρόπολη, ο άλλος το σύγχρονο φρούριο. Η σημερινή πόλη βρίσκεται ανάμεσα στους δύο. Δυστυχώς ο περίβολος, χτισμένος με κυκλώπειες πέτρες και ορατός σε πολλά σημεία από την εποχή του Leake, ξεθωριάζει ολοένα και περισσότερο κάθε μέρα που περνάει. Εξακολουθεί να είναι υπέροχος στο σημείο όπου ο ποταμός λούζει την τουρκική ακρόπολη, της οποίας αποτελεί τα θεμέλια. Μπορούμε να μετρήσουμε είκοσι τέσσερις τεράστιους ογκόλιθους εκεί, που σχηματίζουν ένα μήκος τριάντα πέντε σκαλοπατιών, που περικλείονται μεταξύ άλλων μικρότερων τμημάτων: λίγα βήματα από αυτό το περίβολο, στην πλευρά του ποταμού, οι Αμβρακιώτες γκρέμισαν μια προεξοχή βράχου για να μπορέσουν να τοποθετήσουν εκεί δύο κανονικές σειρές από ορθογώνιες πέτρες, που πιθανώς αποδεικνύουν ότι εκεί ήταν δυο διαδοχικά τείχη, το σημερινό φρούριο και εκείνο που πιθανόν καταλαμβάνει τη θέση του παλιού περιβόλου. Μερικοί μεγάλοι μουσουλμανικοί ή στρογγυλοί τάφοι, σήμερα ερειπωμένοι και σκιασμένοι από μεγάλες συκιές ή ροδιές με μεγάλα πορφυρά μπουμπούκια, συμβάλλουν στο να δώσουν μια πολύ ιδιαίτερη εμφάνιση σε αυτό το μικρό παραποτάμιο τοπίο που οριοθετείται, σαν σκηνικό από το Κυκλώπειο τείχος. Μας άρεσε να επιστρέφουμε στο σημείο συχνά, αν και η ζέστη εκεί ήταν πιο αφόρητη από αλλού, και κάθε φορά που περνούσαμε απ' εκεί προς το βράδυ, δύο-τρεις μουσουλμάνες, αψηφώντας τον προφήτη και τους συζύγους τους, για να ικανοποιήσουν την περιέργεια του φύλου τους, μας σταματούσαν χωρίς καμιά τελετουργία για να δουν τα σκίτσα και τα σχέδιά μας.

Από εκεί, το τείχος επεκτείνει τις άκρες του νότια και βόρεια για να σχηματίσει έναν σχεδόν τέλειο κύκλο. Προς τα βόρεια, προχωράει ακόμα για αρκετή ώρα κατά μήκος του ποταμού, πλαισιωμένο σε αυτό το σημείο από λυγερά πλατάνια, και βοηθά στη στήριξη της ταράτσας όπου στέκεται το παλάτι του επισκόπου με τους κήπους των Αρτινών. Από εκεί, αν πιστέψουμε όσα μας είπαν οι κάτοικοι που είδαν τα απομεινάρια πριν από τριάντα περίπου χρόνια, στρίβει απότομα από τα χαλίκια του γιαλού για να φτάσει στην εκκλησία της Παριωρίτζας και μετά, ακολουθώντας τους πρόποδες του δεύτερου λόφου, ανεβαίνει σε ορθή γωνία για να στρίψει προς τα ανατολικά και να ενωθεί, μέσω του μοναστηριού της Φανερωμένης και της εκκλησίας των Αγίων Θεοδώρων, ξανά με το ποτάμι και τη σύγχρονη ακρόπολη.

Η όψη της Άρτας είναι, αυτή τη στιγμή, όλο ζωή. Αν το Αμβρακιώτικο τείχος, που χτίστηκε από ελληνικά χέρια, χρησιμεύει για να υποστηρίξει την τουρκική ακρόπολη, η αρχαία ακρόπολη καταλαμβάνεται σχεδόν εξ ολοκλήρου από ένα στρατόπεδο Ρεντίφηδων ή Αλβανών εφέδρων με έναν μεγάλο στρατώνα πολύ πρόσφατης κατασκευής στην κορυφή του.

*An Albanian of Greece'. Lettered
'Published, March 1, 1814, by T. Cadell &
W. Davies, Strand, London'*

Κάθε πρωί, η πολεμική σάλπιγγα αντηχεί στο λόφο, όπως την ώρα που ο πρόξενος Fulvius παραβίασε τα τείχη της ακρόπολης από το όρος Περάνθη. Αλλά, αν πρέπει να πιστέψουμε τους Αρτινούς, οι Μουσουλμάνοι δεν θα περίμεναν αυτό το σήμα για να σηκωθούν και να πάνε να κάνουν επιδρομές σε κοτόπουλα, πρόβατα ή ακόμα και άλογα στη γύρω περιοχή. Πιστεύω ότι αυτά τα δισέγγονα των αποστατών, που άφησαν τον σταυρό για το μισοφέγγαρο για να είναι στο πλευρό του ξίφους, θα

έκλεβαν και θα λεηλατούσαν σε κάθε τόπο και ανά πάσα στιγμή. Αλλά, προς το παρόν τουλάχιστον, έχουν μια κάποια δικαιολογία. Γιατί δεν βλέπουν ποτέ το χρώμα της αμοιβής τους και το νερό που πηγαίνουν να φέρουν από το πηγάδι κάθε απόγευμα στο σιδερένιο δοχείο τους, αποτελεί, χωρίς αμφιβολία, το πιο καθαρό μέρος αυτού που τους δίνεται για την επιβίωσή τους. Ελλείπει αμοιβής, γυροφέρνουν χωρίς σκοπό και κατακλύζουν τους δρόμους της πόλης. Πολλοί είναι ψηλοί και μαυρισμένοι από τον καυτό ήλιο. Κάποιοι άλλοι μοιάζουν με καρικατούρες με τα καρούμπαλα και τα γεμάτα χτυπήματα γόνατά τους: οι περισσότεροι, ωστόσο, φαίνεται να υποφέρουν μόνο από την πείνα και τους βλέπουμε να σηκώνουν με περίεργα χέρια τα καπάκια από τις τσίγκινες λεκάνες όπου οι καφετζήδες σιγοβράζουν τα ποτά τους.

Υπάρχουν, ωστόσο, κάποιοι ανάμεσά τους που δεν τιμούν τη μουσουλμανική εγκράτεια. Αν ακούσεις φασαρία στην πόλη, να είσαι σίγουρος ότι θα δεις να περνούν από μπροστά σου, τρέχοντας, κάποιοι Ρεντίφηδες, που κουβαλούν στους ώμους τους έναν εντελώς μεθυσμένο σύντροφό τους. Μια μέρα παρατηρήσαμε μια διμοιρία από αυτούς τους πρωταθλητές του Ισλάμ που ξεκουράζονταν στη μέση από τις πέτρες του αρχαίου περιβόλου, αφού είχαν ζεστάνει την ανδρεία τους με την άφθονη ρακή των γκιαούρηδων. Αυτοί οι επαναστάτες καταλήγουν να γίνονται πολύ ενοχλητικοί για εμάς. Αναμφίβολα μυρίζουν τους εχθρούς του προφήτη στα πρόσωπά μας: τα

πηγαινέλα μας στο λόφο της ακρόπολης, εκεί που οι κάτοικοι της Άρτας δύσκολα τολμούν να περάσουν, τα γυαλιά, τα μολύβια και τα μεγάλα χαρτιά μας τους εμπνέουν μια κάποια ορατή δυσπιστία. Κάθε στιγμή ακούμε την ειδοποίηση ενός φρουρού που μας αναγκάζει να απομακρυνθούμε. Μια μέρα, στις όχθες του ποταμού, τρεις άοπλοι στρατιώτες, που τριγυρνούσαν πίσω από τους κήπους της μητρόπολης, μας σταμάτησαν και ήθελαν να μας πάνε στον κυβερνήτη ή τουλάχιστον να μας αναγκάσουν να τους ακολουθήσουμε στα κακοτράχαλα μονοπάτια. Ευτυχώς ξέρω τους Ανατολίτες, με πολύ δυνατό τόνο φοβερίζω αυτόν που θέλει να με πιάσει από το μπράτσο τόσο που οι τρεις άντρες ηρεμούν ως δια μαγείας και καταλήγουν να μου ζητούν καπνό, που φυσικά τους αρνούμαι.

Όσο για τους κατοίκους της Άρτας, τα τρία τέταρτα χριστιανοί και Έλληνες, είναι πολύ φιλικό μαζί μας. Οι Ηπειρώτες, χωρίς ίσως να είναι τόσο έξυπνοι όσο οι Έλληνες του βασιλείου, έχουν κάτι πιο αξιοπρεπές και δείχνουν μια περιέργεια λιγότερο ενοχλητική στους ξένους. Οι Έλληνες και οι Ρώσοι πρόξενοι, και οι δύο ντόπιοι κάτοικοι της Άρτας, μας καλωσόρισαν πολύ θερμά. Ο μπακάλης Πατζογιάννης, που ταξίδεψε και στην Τεργέστη και που γνώρισε αρκετούς Ιταλούς και Πολωνούς πρόσφυγες που χάθηκαν στην Ήπειρο, θέτει τον εαυτό του στη διάθεσή μας και μας δείχνει όλες τις αρχαιότητες της Αμβρακίας, καθώς και την πολύτιμη συλλογή του από χαλκογραφίες και ηπειρώτικα νομίσματα. Στα καφενεία, για να μας καλωσορίσουν, μας προσφέρουν ένα ποτήρι κρασί ρετσίνα.

HAMAL, James Robertson, British, Costume and Trades in Constantinople ca. 1850–1855

Περνάμε επίσης μερικές ώρες κάθε μέρα κάτω από τον μεγάλο πλάτανο στο χάνι, απασχολημένοι με το να κόβουμε καρπούζια ή να απαντάμε σε ερωτήσεις των εμπόρων που μένουν εκεί όπως κι εμείς. Ένας έχει επιστρέψει από το Πανεπιστήμιο Αθηνών και με ρωτάει τι γνώμη έχω για τους Τούρκους, άλλος θέλει να δει το χωριό του στο χάρτη και μου δείχνει τα σημεία με τα αρχαία κάστρα, ενώ ένας τρίτος ενδιαφέρεται για την ελβετική πολιτική και τους

θεσμούς μας. Κατά καιρούς, όμως, έρχεται να μας λυπήσει ένα οδυνηρό θέαμα: είτε πρόκειται να μεταφέρουμε κάπου ένα φλασκί με κρασί είτε κάποιο άλλο λίγο βαρύ φορτίο, φωνάζουμε μια από αυτές τις φτωχές γυναίκες, γερασμένες πριν την ώρα

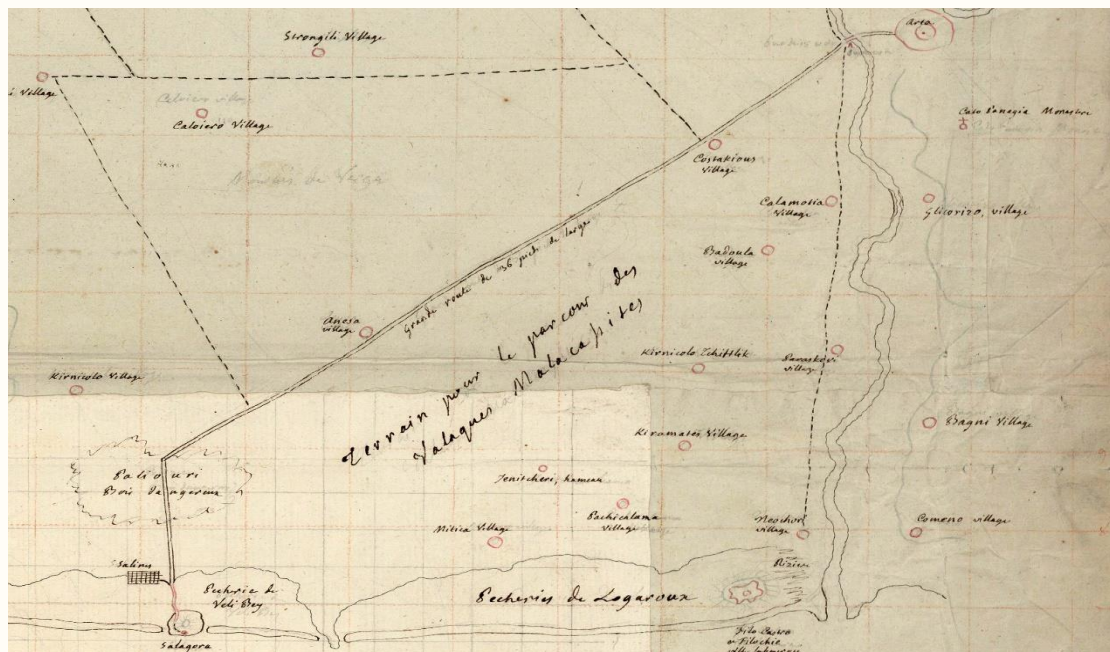
τους, που δουλεύουν σαν χαμάληδες και στέκονται στις γωνιές των δρόμων, και την φορτώνουμε με τόση φροντίδα σαν να της φορτώναμε ένα τεράστιο βάρος. Αλίμονο! Πριν σκεφτεί κανείς να ιδρύσει μια κοινωνία που να προστατεύει τα ζώα στην Τουρκία, θα πρέπει να δημιουργηθεί μια κοινωνία για τις γυναίκες. Τι όμορφο κήρυγμα για έναν χριστιανό κληρικό που θα έπαιρνε το έργο του στα σοβαρά, αυτή η άτιμη υποταγή που εξακολουθεί να βαραίνει την Ελληνίδα!

.....

Από την Άρτα στη Σαλαώρα

Την Τετάρτη 2 Αυγούστου, γύρω στις τρεις το μεσημέρι, ετοιμαστήκαμε να φύγουμε από την Άρτα, όπου είχαμε σταματήσει για δεύτερη φορά κατά την επιστροφή μας από τα Γιάννενα και ήπιαμε, παρέα με μερικούς Ηπειρώτες, το παραδοσιακό φλιτζάνι του καφέ που σφραγίζει όλα τα καλωσορίσματα και τους αποχαιρετισμούς στην Ανατολή. Η ζέστη ήταν αποπνικτική. Αφού σηκωθήκαμε πολύ νωρίς, χαιρετήσαμε για μια τελευταία φορά, από την κορυφή της αρχαίας Αμβρακιώτικης ακρόπολης, τις πρώτες ακτίνες αυτού του παλιού θεού της Ελλάδας που πρέπει να εκπλήσεται κάθε πρωί που δεν φωτίζει πλέον ούτε ναούς, ούτε αγάλματα ούτε ελεύθερους ανθρώπους και λάμπει μόνο σε έναν τουρκικό στρατώνα, σε ένα στρατόπεδο Αλβανών εφεδρών και σε ένα λαό που τρέμει από το φόβο.

Περάσαμε το πρωί μετρώντας γωνιές, ξετυλίγοντας την ταινία του τοπογράφου και αναζητώντας τα ερείπια των γιγάντιων τειχών που πολίορκησαν ο ποιητής Εππίος και ο πρόξενος Fulvius. Γύρω στο μεσημέρι, κάναμε σύντομες αποχαιρετιστήριες επισκέψεις σε όσους φίλους μας δεν είχαν ακόμη βυθιστεί στη γλύκα του μεσημεριάτικου ύπνου και μετά από ένα ελαφρύ γεύμα όπως αυτά που σερβίρονται στις κουζίνες των караβανσεράι της Ανατολής, μαζέψαμε τα υπάρχοντά μας και περιμέναμε την άφιξη των αλόγων μας.

The route from Arta to Salaora. Bibliothèque nationale de France.

Τελικά μας τα έφεραν. Όντας τυχεροί να βρούμε άλογα για να επιστρέψουμε στη Σαλαώρα, πρέπει να ταξιδέψουμε μόνοι μας τις τέσσερις λεύγες που χωρίζουν την Άρτα από το λιμάνι της, κάτι που δεν μας φοβίζει πολύ, αφού μόλις κάναμε το ταξίδι από την Άρτα στη Γιάννινα χωρίς προβλήματα και χωρίς επεισόδια. Φεύγουμε γύρω στις τέσσερις, συνοδευόμενοι από τις ευχές του χατζή και του αρχαιολόγου μπακάλη Πατζογιάννη, που ήταν για μάς ο πιο ευχάριστος ξεναγός.

Ο δρόμος από την Άρτα προς τη Σαλαώρα διασχίζει μια από τις πιο πλούσιες περιοχές που θα μπορούσε κανείς να ονειρευτεί. Το μονοπάτι περιβάλλεται σε κάθε πλευρά του με καλάμια που ανεβαίνουν είκοσι πόδια σε ύψος και αφήνουν κομψά να λυγίζουν τα μεγάλα, σαν σπαθιά, φύλλα τους, τα οποία ο αναβάτης χτυπά καθώς περνά ανάμεσά τους. Εδώ κι εκεί, μέσα από τις μισάνοιχτες πόρτες των κήπων, αστράφτουν ξαφνικές αναλαμπές από το λιτό πράσινο των λεμονιών. Παντού το κιτρινωπό νερό των καναλιών γλύφει τους ραγισμένους κορμούς των ελαιόδεντρων στα οποία σκαρφαλώνουν τεράστιες κουφοξυλίες. Τα αμπέλια πλέκουν τα εναέρια πλοκάμια τους γύρω από τους φράχτες σαν να θέλουν να χρησιμοποιήσουν το φως και το χώρο και να απαλλάξουν τη γη από το βάρος τους.

*Douane (Τελωνείο) at Salora,
Graphite on blue paper*

*C. A. Hutton, 'A Collection of
Sketches by C. R. Cockerell, R. A.',
JHS 29 (1909).*

Αλλά σε απόσταση μιας λεύγας από την πόλη, γιγάντια φυτά αντικαθιστούν τα καλάμια, η ύπαιθρος αδειάζει και οι ελιές είναι οι μόνες που στέκονται φρουροί κατά μήκος του δρόμου. Περνώντας την Άνισο (το χωριό Ανέζα), οι προσχώσεις του Αράχθου δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας βάλτος καλυμμένος με άγρια αγκάθια. Ευτυχώς τα άλογά μας είναι τα καλύτερα που είχαμε ποτέ στην Ανατολή. Μια λέξη μας, και καλπάζουν για πολλά τέταρτα της ώρας χωρίς να σταματήσουν.

Τελικά φτάνουμε σε άγονες λιμνοθάλασσες και ο δρόμος μετατρέπεται σε πέτρινο μονοπάτι που είναι πολύ δυσάρεστο να το ακολουθήσεις.

Η Σαλαώρα, που εμφανίζεται ξαφνικά στη στροφή του μονοπατιού, είναι μια από τις πιο άθλιες σκάλες λιμανιού της Ελλάδας. Εδώ, απέναντι από τα αυστηρά βουνά του

Ακαρνανικού Βάλτου, διαδραματίστηκε ένα από τα πιο τρομερά δράματα που πρέπει να καταγραφούν στην κατά τα άλλα τόσο τραγική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας. Στις αρχές του 1798, ο Αλή πασάς εξακολουθούσε να κολακεύει τους καλούς του φίλους, τους Γάλλους, που τον θεωρούσαν καλόπιστα ως ένθερμο οπαδό των νέων ιδεών. Αλλά ήδη σκεφτόταν να τους προδώσει και να αρπάξει τις πόλεις του κόλπου της Άρτας, αντικείμενο των αιώνιων πόθων του. Απροσδόκητα στέλνει τον γιο του Μουχτάρ με 9.000 Αλβανούς εναντίον της πόλης της Πρέβεζας, την οποία υπερασπίζονται οι φοβισμένοι κάτοικοί της και μερικές εκατοντάδες Γάλλοι. Οι Γάλλοι έπεσαν γενναία στην πεδιάδα της Νικόπολης: Οι άξιοι Πρεβεζάνοι συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν να αποκεφαλιστούν ένας - ένας. Ο πασάς ήρθε από τα Γιάννινα για να δει αυτή την εκτέλεση. Εγκαταστάθηκε στη στοά, στο χάνι της Σαλαώρας για να βλέπει καλύτερα και δεν επέτρεψε στον εξουθενωμένο δήμιο να διακόψει το αιματηρό έργο του ούτε λεπτό.

Το χάνι στο οποίο μπαίνουμε τη νύχτα είναι τόσο άθλιο και τόσο βρώμικο που προτιμούμε να εγκατασταθούμε στο ύπαιθρο περιμένοντας την ώρα να σαλπάρουμε για την Πρέβεζα. Αλλά, αλίμονο! Όλα είναι ήσυχα και σιωπηλά, οι άνεμοι και ο Ποσειδώνας δεν ακούν τις επιθυμίες μας. Ο κυβερνήτης του σκάφους, προβλέποντας ότι θα χρειαστεί να καταφύγει στη σκληρή δουλειά του κουπιού, γνέφει στους ταξιδιώτες πολύ πριν τα μεσάνυχτα, τη συνηθισμένη ώρα αναχώρησης. Δέκα από εμάς στοιβαζόμαστε στο κατάστρωμα ενός μικρού καϊκιού. Αλλά μάταια ο καπετάνιος προσπαθεί να ανοίξει τα πανιά του στην ανεπαίσθητη πνοή που μας στέλνει η δροσερή γη. Μετά από μια ώρα, έχουμε ακόμα μπροστά μας τη θέα της Σαλαώρας. Οι βαρκάρηδες τότε αρπάζουν τα κουπιά και αρχίζουν να χτυπούν την ήσυχη θάλασσα συνοδεύοντας τη σκληρή δουλειά τους με τραγούδια αγάπης.

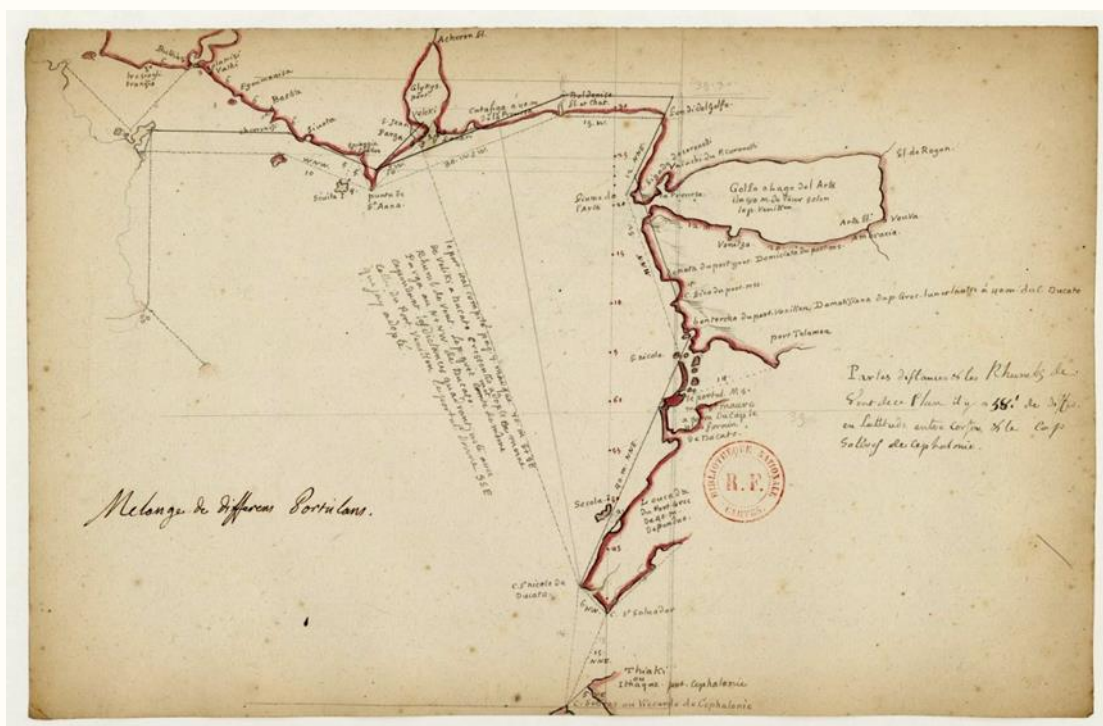

The mouth of Arachthos river, WORDSWORTH, Christopher, 1882

Όσο για μένα, βρίσκω τον Μορφέα τόσο αδυσώπητο όσο κι ο Ποσειδώνας: τα σχοινιά και τα πόδια των επιβατών με εμποδίζουν να ξαπλώσω σε όλο το μήκος, και απολαμβάνω μέσα από τη μακρά αϋπνία μου, την ευχαρίστηση να πλέω σε μια τόσο όμορφη θάλασσα και μπροστά σε τόσο όμορφα βουνά. Οι μπαλάντες των κωπηλατών με κάνουν να σκέφτομαι τον Οράτιο, ο οποίος επίσης παραπονιέται ότι νανουρίστηκε στο ακίνητο πορθμείο των Ποντινών Βάλτων από τα ερωτικά τραγούδια των μεθυσμένων βαρκάρηδων. Αλλά αυτός τουλάχιστον κοιμήθηκε...

Τελικά οι ναυτικοί μας, πιο νηφάλιοι από εκείνους του Οράτιου, τα καταφέρνουν τόσο καλά που το ξημέρωμα αντικρύζουμε την Πρέβεζα να ασπρίζει στην ακτή, με θέα τον Άκτιο. Από την Πρέβεζα, όπου σταματάμε μόνο για λίγα λεπτά, ένα ελληνικό καϊκι μας μεταφέρει στην Αγία Μαύρα, την αρχαία Λευκάδα. Η θάλασσα δροσίζει και σε λίγη ώρα φτάνουμε στα περάσματα της Αμαξίχης. Η Λευκάδα, που είναι γύρω στις είκοσι λεύγες, δεν στερείται ενδιαφέροντος για τον ταξιδιώτη. Οι κάτοικοι, που ανέρχονται στους 17.000, είναι αγνοί Έλληνες. Χάρη στην εγγύτητα της με την Ακαρνανία, από την οποία τους χωρίζει μόνο ένα κανάλι σκαμμένο από ανθρώπινο χέρι, έχουν διατηρήσει, περισσότερο από τους άλλους κατοίκους του Ιονίου, τα χαρακτηριστικά των Ελλήνων ντόπιων κατοίκων. Την εποχή των Τούρκων οι κλέφτες της Ακαρνανίας και της Ηπείρου έβρισκαν στα μέρη τους ένα ασφαλές καταφύγιο, κάθε φορά που ο παγετός ή οι εχθροί τους έδιωχναν από τα λημέρια τους. Οι Λευκαδίτες γιόρταζαν αυτούς τους άντρες που η περηφάνια του βλέμματός τους, η πολεμική ενδυμασία τους και η λερή φουστανέλα τους σήμαιναν για όλους τα αδάμαστα παιδιά των ελεύθερων βουνών. Τουλάχιστον μέχρι να 'ρθει ο Μάης....

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Côtes de la Grèce en général, depuis le (sic) Venise jusqu'au cap Matapan, et en particulier depuis Venise jusqu'au Golfe de l'Arta / [attribué à Jean-Baptiste d'Anville ou à son élève Jean-Denis Barbié du Bocage]Anville, Jean-Baptiste d' (1697-1782). Cartographe présumé

Ένα ελληνικό τραγούδι εκφράζει αυτή την κατάσταση με τέλεια φυσικότητα: «Τώρα είναι ο Μάης, τώρα είναι η δροσιά, τώρα είναι καλοκαίρι, τώρα ο ξένος μπορεί να γυρίσει στους δικούς του ανθρώπους. Παίρνει, σελώνει το μαύρο του άλογο, το παίρνει και το καλιγώνει. Βάζει χρυσά σίδηρα και ασημένια καρφιά. Φοράει τα σπιρούνια του, ζώνεται και το σπαθί του. Αποχαιρετά τους φίλους του και όλους τους γνωστούς του και η όμορφη του τον ρωτάει με μάτια γεμάτα δάκρυα:

- Θα φύγεις, άρχοντά μου, και πού με αφήνεις; Σε αφήνω στη μητέρα σου, στους φίλους σου, στους δικούς σου και πάω να βρω τους δικούς μου (τους σταυραδερφούς μου).
- Πάρε με, άρχοντά μου, πάρε με όπου πας, για να σου ετοιμάσω φαγητό για να δειπνήσεις, για να φτιάξω το κρεβάτι για να κοιμηθείς. για να σου πλύνω τα πόδια σε ασημένια λεκάνη.
- Όπου πάω, κόρη μου, νεαρά κορίτσια δεν πάνε, ο δρόμος είναι μακρύς και έχει πολλή πίκρα. Δεν μαγειρεύουμε για να φάμε, δεν στρώνουμε κρεβάτι για να κοιμηθούμε, δεν πλένουμε τα πόδια μας σε μια ασημένια λεκάνη. Μείνε κόρη μου, στο σπίτι σου, μείνε με τους γονείς σου. Κι αν τύχει να ξαναέρθω, θα είσαι δική μου.
- Δεν θα σε ξεχάσω ποτέ, όσο ζω.....».

Βιβλιογραφία

1. Gilliéron, A., “Grèce & Turquie : notes de voyage : L'Épire, Janina, Ithaque, Delphes, le Parnasse, Athènes, Grecs et Turcs”, Paris, 1877
2. Μητσοπούλου, Χ., «Αρχείο Ζιλιερόν: Η μυθιστορηματική ιστορία μιας οικογένειας που συνδέθηκε με την ελληνική αρχαιολογία», Συνέντευξη της Χ. Μητσοπούλου στην Αργυρώ Μποζώνη, διαθέσιμη στο <https://www.lifo.gr/culture/arxaiologia/arheio-zilieron-i-mythistorimatiki-istoria-mias-oikogeneias-poy-syndethike-me>

Ευρετήριο Ονομάτων

1. ΑΝΑΚΤΟΡΙΟ - Ιδρύθηκε από τους Κορίνθιους στα τέλη του 7ου αιώνα π.Χ. Συμμετείχε στους Περσικούς πολέμους από την ελληνική πλευρά και κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο ήταν σύμμαχος της Σπάρτης. Το 425 οι Ακαρνάνες κατέλαβαν την πόλη με τη βοήθεια της Αθήνας. Στη συνέχεια το Ανακτόριο έγινε μέλος της Ακαρνανικής Συμπολιτείας. Έξω από την πόλη βρισκόταν το ιερό του Απόλλωνα Ακτίου. Τα ερείπια της πόλης βρίσκονται κοντά στη Νέα Καμαρίνα στη νότια ακτή του Αμβρακικού κόλπου. Η οχύρωση της πόλης περιλαμβάνει μια ακρόπολη (στο λόφο Καστρί) και δύο μεγαλύτερους περιβόλους.
2. Charles Auguste Briot & Adrien-Marie Legendre - Γάλλοι Μαθηματικοί
3. Titus Livius - Ρωμαίος ιστορικός που έγραψε εκτενώς για την ιστορία της Ρώμης και τις αλληλεπιδράσεις της με διάφορους λαούς, συμπεριλαμβανομένων των Μακεδόνων και των Ελλήνων.
4. Marcus Fulvius Nobilior - Ρωμαίος πρόξενος, που το 189, διεξήγαγε την πολιορκία της Αμβρακίας, αναγκάζοντας τελικά την Αιτωλική Συμπολιτεία να αποδεχθεί τους όρους ειρήνης. Συνοδευόταν από τον ποιητή Ennius, ο οποίος γιόρτασε τα κατορθώματα του Fulvius τόσο στις Annales όσο και στο έργο Ambracia. Το 187 η συμπεριφορά του στην Αμβρακία δέχτηκε επίθεση από τον πρόξενο M. Aemilius Lepidus, έναν πολιτικό του αντίπαλο, ο οποίος κατηγορήσε τον Fulvius για την αποτυχία του να εξασφαλίσει το προξενείο σε δύο προηγούμενες περιπτώσεις. Αφίερωσε έναν ναό στον Ηρακλή των Μουσών

που περιείχε αγάλματα των Μουσών (τα οποία, μαζί με άλλα έργα τέχνης, ο Fulvius είχε αφαιρέσει από την Αμβρακία).

5. Ιγνάτιος Ουγγοβλαχίας (Μυτιλήνη, 1765–1828) - Έλληνας κληρικός που διετέλεσε μητροπολίτης Άρτας από το 1794 μέχρι το 1805.

6. Horace Vernet, painter - Hunting in the Pontine Marshes, 1833

Copyright

© Αναστασία Καρρά

Η εργασία είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση επί χρημάτων και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή σε άλλη διασκευή, σύμφωνα με τον Ν.2387/1920 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/1993 και ισχύει σήμερα) και κατά τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), χωρίς τη γραπτή άδεια του συγγραφέα.

ΑΡΤΑ 17.02.2025
